

DOI: 10.32347/2076-815x.2021.76.138-149

УДК 72.025.4/5

д.арх., доцент **Лещенко Н.А.**,

ardisconn@ukr.net, ORCID; 0000-0002-3198-4554,

Київський національний університет будівництва і архітектури

КОМПЛЕКСНИЙ ПРОЦЕС РЕСТАВРАЦІЙНО-РЕКОНСТРУКТИВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Надано визначення поняттю «реставраційно-реконструктивна трансформація» (PPT), виділено її чотири ступеня в залежності від активності втручання, і для кожного ступеня – відповідні методи PPT. На підставі здійсненого узагальнення існуючих проблем, що порушують сталий розвиток історичних міст і мають бути вирішені при реставраційно-реконструктивних трансформаціях в них, було визначено п'ять складових комплексного процесу PPT їх історичних центрів. Для кожної складової окреслено задачі, які слід вирішувати на виділених чотирьох системних рівнях: містобудівному, об'ємному, функціональному та соціально-економічному.

Ключові слова: реставраційно-реконструктивна трансформація (PPT); історичний центр.

Постановка проблеми. Питання реставрації, реконструкції та нової забудови в історичних центрах набуває нових властивостей і потребує нових підходів до їх вирішення в контексті сталого розвитку історичних міст. На особливу увагу заслуговують малі історичні міста як найбільш сталі зберігачі традицій і водночас найбільш занедбані. Для них актуальною проблемою є вирішення одночасно питань збереження і відновлення об'єктів культурної спадщини, підвищення їх цінності та якості їх оточення, гармонійного поєднання автентичного і сучасного в забудові історичних центрів, активізація і трансформація їх середовища в мультикомфортне для проживання і перебування людей, в цікаве для відвідання та інвестування. Це сприятиме їх економічному розвитку і підвищенню рівня життя мешканців.

Є необхідність розробки нової методології проведення реставраційно-реконструктивних трансформацій в них, як системної узагальнюючої теорії, що відповідає основам теорії сталого розвитку, фокусуючи увагу на людині, екології і культурі як першоджерелах для їх кумулятивного розвитку, та взаємозв'язує всі існуючі реставраційні і реконструктивні методи і визначає алгоритм їх застосування в залежності від вихідного архітектурно-містобудівного контексту (диференціації його за ступенем цінності і деструкції) та проведення якісних змін, як для окремих будівель і просторів, так і всього історичного центру і малого міста в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід наголосити на здійсненні значного вкладу у теоретичну і практичну реставраційно-реконструктивну базу багатьма вітчизняними і закордонними дослідниками. Питання охоронного зонування і охорони історико-культурної спадщини детально розглянуті в працях Є. Водзинського [1], М. Дьоміна [2] О. Гутнова [3], М. Дрдацькі [4]; збереження, регенерації і ревалоризації – М. Бевза [5], Д. Гулей [6], Н. Душкіної [7], Л. Прибети [8], Н. Попової [9], А. Томашевського [10]. Проблемами фрагментарної і цілісної реставрації займалися М. Орленко [11], О. Пруцин [12]; комплексної ревіталізації – О. Рибчинський [13], К. Скальський [14]; комплексної реконструкції – В. Вечерський [15], Г. Осиченко [16], А. Плешкановська [17], Ю. Ранінський [18]; ревіталізації і реновації промислових територій – В. Кодін [19], В. Товбич [20].

Аналіз наукових досліджень показав детальність вивчення питань застосування різних реставраційних і реконструктивних методів і водночас підтвердив необхідність розроблення нової методології проведення реставраційно-реконструктивних трансформації в історичних центрах, яка б вирішувала питання підвищення якості неоднорідного за цінністю і деструкцією міського середовища, що саме характерно для історичних центрів малих міст України, на різних рівнях, поєднуючи в єдиний комплекс всі реставраційні і реконструктивні методи. Баланс між максимальним збереженням і відновленням (консервацією і реставрацією) історичного міського середовища та привнесенням нового, його зміною (оновленням і перетворенням) може бути встановлений завдяки його кумулятивному розвитку, що об'єднує найкращі накопичення історичного і сучасного для переходу на новий якісний рівень і забезпечує сталу континуальність. При цьому всі існуючі будівлі і відкриті простори слід розглядати не відокремлено, а в сформованому контексті і як складові єдиного цілого (історичного центру), де структура, властивості, зв'язки, функції кожної складової і єдиного цілого мають взаємний вплив [21].

Аналіз діючих нормативних документів в Україні, зокрема ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій» [22], показав наявність регламентації в них зберігаючих і відновлюючих реставраційних методів, що можна застосовувати до об'єктів культурної спадщини. Проте існуючий стан забудови переважної більшості історичних центрів малих міст для підвищення його якості потребує водночас з реставраційними методами застосування і оновлюючих та перетворюючих реконструктивних методів, використання яких не регламентується в ДБН. Для ефективного здійснення можливих і необхідних реставраційно-реконструктивних трансформацій в історичних центрах всі існуючі реставраційні і реконструктивні методи слід об'єднати в єдиний комплекс і визначити їх відповідність, що дасть можливість цілісно, на різних системних рівнях, вирішувати питання підвищення якості в будь-якому, різному за цінністю і деструкцією історичному середовищі.

Метою публікації є надати визначення поняттю «реставраційно-реконструктивна трансформація» (РРТ), що введено як об'єднуюче всі реставраційні і реконструктивні якісні зміни – трансформації. Виділити їх ступені і відповідні методи для їх здійснення. Узагальнити існуючі актуальні питання реставраційно-реконструктивних трансформацій в контексті сталого розвитку історичних малих міст. Визначити рівні і виділити складові комплексного процесу РРТ та окреслити основні задачі, які мають бути вирішені для цих складових на різних системних рівнях.

Основна частина. Поняття «реставраційно-реконструктивна трансформація» (РРТ) можна визначити, як комплексний процес взаємопов'язаних реставраційних і реконструктивних змін в окремих будівлях, відкритих просторах і міському архітектурному середовищі в цілому для підвищення цінності і цілісності та переходу на новий якісний рівень [23]. Вводиться як об'єднуюче в собі всі реставраційні і реконструктивні якісні зміни – трансформації.

Слід виділити п'ять складових комплексного процесу РРТ, в рамках яких мають бути вирішені, узагальнені як: містобудівні, архітектурно-образні, утилітарно-функціональні, соціальні, економічні, екологічні та інфраструктурні, існуючі проблеми, що порушують сталий розвиток історичних малих міст. Це: екологічна, історико-культурна, інфраструктурна, соціальна та економічна складові [23]. Для кожної складової можна окреслити основні задачі, які мають бути вирішені в контексті розвитку історичних малих міст.

1. Для екологічної складової:

- збереження і поліпшення екології міського середовища – «злене» місто;
- підвищення екологічної якості нових та існуючих будівель, їх інженерно-технічне оновлення, доведення до показників енергоефективності, забезпечення їх часткової чи повної енергонезалежності від невідновлюваних енергетичних джерел.

2. Для історико-культурної складової:

- збереження і підвищення історичної, архітектурної та культурної цінності пам'яток, історичних будівель і середовища;
- підвищення естетичної і утилітарної якості існуючих малоцінних рядових будівель і нової забудови;
- забезпечення цілісності і безперервності розвитку історичних центрів; всі підсилення, коригування і зміни в них мають бути підпорядковані існуючому історично сформованому контексту.

3. Для інфраструктурної складової:

- підвищення якості і атрактивності малих історичних міст за рахунок розвитку об'єктів туристично-обслуговуючої інфраструктури;
- розвиток транспортної інфраструктури для створення регіональних туристичних маршрутів, що об'єднують всі малі історичні міста;

– організація змішаного руху в їх історичних центрах з пріоритетним пішохідним і розвиток «зелених» пішохідних просторів;

– функціональне наповнення і урізноманітнення для активізації історичних центрів, підтримання їх традиційної поліфункціональності і забезпечення зручної пішохідної доступності до різних міських функцій.

4 – 5. Для соціальної і економічної складових:

– збереження, відродження і створення нових традицій, як основи для підвищення атрактивності історичних центрів і малих міст в цілому, їх перспективного розвитку і зайнятості місцевого населення;

– залучення пам'яток до сучасного соціально-культурного та економічного життя міст для підвищення добробуту мешканців;

– підвищення соціальної та економічної цінності існуючих рядових будівель і міського середовища в цілому для підвищення якості життя в ньому;

– залучення мешканців до вирішення питань розвитку їх міста;

– економічний розвиток малих історичних міст через активізацію і поліпшення соціальних, культурних і екологічних складових міського життя.

Окреслені задачі слід вирішувати на різних системних рівнях.

Пропонується виділити чотири системних рівня комплексного процесу РРТ: містобудівний, об'ємний, функціональний і соціально-економічний [23]. Вони є взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Містобудівний рівень – для вирішення питань підвищення цінності, цілісності і якості розпланувальної і об'ємно-просторової структури історичних центрів в цілому. Об'ємний рівень – для підвищення цінності, цілісності і якості розпланувальної, архітектурно-образної, конструктивної та інженерної структури окремих будівель, що їх формують. Функціональний рівень, як невід'ємний від містобудівного і об'ємного – для знаходження актуальних функціональних рішень для будівель і відкритих просторів для підвищення їх цінності, активізації історичних центрів і «оживлення» малих міст в цілому. Соціально-економічний рівень, як сумарний результуючий для всіх РРТ на попередніх трьох рівнях для трансформації існуючого міського середовища в мультикомфортне – підвищення соціальної і економічної активності історичних центрів через створення якісних умов перебування в них (проживання, праці, проведення вільного часу) для всіх людей і їх активної участі в міському житті в різних ролях, як користувачів, виробників, управлінців чи інвесторів.

Поняття РРТ об'єднує в собі як реставраційні, так і реконструктивні якісні зміни. В залежності від активності втручання для підвищення цінності, цілісності і якості існуючого історичного міського середовища можна виділити 4 ступеня РРТ: збереження, підсилення, коригування і зміну [23]. Збереження і підсилення слід віднести до реставраційних, коригування і зміну – до реконструктивних.

Збереження (I ступінь РРТ) – підвищення цінності, цілісності і якості історичного міського середовища через підтримання його автентичності, захисту від пошкодження і руйнувань історично цінних елементів, забезпечення відповідності їх стану потребам сучасного використання з можливим «захованим» інженерно-технічним відновленням, без введення нових елементів.

Підсилення (II ступінь РРТ) – підвищення цінності, цілісності і якості історичного міського середовища через відновлення зруйнованих і відтворення втрачених історично цінних елементів, адаптацію для сучасного міського життя, «заховане» точкове компенсаційне нове будівництво.

Коригування (III ступінь РРТ) – підвищення цінності, цілісності і якості історичного міського середовища через тактовне доповнення новими елементами для усунення деструкції, контекстуальне коригуюче нове будівництво для активізації і розвитку.

Зміна (IV ступінь РРТ) – підвищення цінності, цілісності і якості історичного міського середовища через активне нове будівництво з дотриманням принципових основ історичної розпланувальної і об'ємно-просторової морфології (зазвичай, на занедбаних, деградуючих і «пустуючих» територіях).

Для кожного ступеня РРТ виділено відповідні методи РРТ: зберігаючі, відновлюючі, оновлюючі і перетворюючі [23]. Рішення про використання певного реставраційного чи реконструктивного методу (комплексу методів) для історичних центрів чи окремих будівель в них приймається після визначення ступеня реставраційно-реконструктивної трансформації (збереження, підсилення, коригування чи зміни) в залежності від вихідної ситуації, що представляється через якісний показник їх існуючого стану, а саме історико-архітектурної цінності (ступенів цінності) і цілісності (ступенів деструкції). Реставраційні методи відповідають I і II ступеням РРТ, а саме збереженню і підсиленню. Реконструктивні – III і IV ступеням РРТ, а саме коригуванню чи зміні.

Пропонується їх наступна класифікація:

1) за активністю втручання (привнесення змін, регулювання існуючої ситуації) на: зберігаючі, відновлюючі, оновлюючі та перетворюючі. Зберігаючі та відновлюючі слід віднести до реставраційних. Оновлюючі та перетворюючі – до реконструктивних;

2) за проведенням якісних змін на різних системних рівнях на: містобудівні, об'ємні та функціональні.

При комплексному процесі РРТ історичних центрів малих міст мають одночасно відбуватися якісні зміни в їх екологічній, історико-культурній, інфраструктурній, соціальній та економічній складових. Питання підвищення їх якості мають вирішуватися на різних системних рівнях.

Для здійснення реставраційно-реконструктивних трансформацій (збереження, підсилення, коригування, зміни) на містобудівному рівні – в розпланувальній і об'ємно-

просторовій структурі (окремих кварталів і відкритих просторів, ансамблів, історичному центрі і місті в цілому) – слід застосовувати зберігаючі, відновлюючі, оновлюючі і перетворюючі методи, класифіковані як містобудівні, в залежності від цінності і деструкції ділянок історичного центру і існуючого міського середовища.

На об'ємному рівні, для окремих будівель, що його формують, в залежності від їх історико-архітектурної цінності – питання РРТ їх розпланувальної, архітектурно-образної, конструктивної та інженерної структури вирішуються з використанням зберігаючих, відновлюючих, оновлюючих і перетворюючих методів, класифікованих як об'ємні. Вони можуть застосовуватися незалежно, виключно для певної будівлі, а можуть входити як складові в єдиний комплекс методів РРТ для здійснення реставраційно-реконструктивних трансформацій всього кварталу, історичного центру чи міста в цілому.

Функціональний рівень є невід'ємним від містобудівного і об'ємного. Як правило, всі РРТ на об'ємному рівні (в окремих будівлях) і містобудівному рівні (в кварталах і відкритих міських просторах, історичному центрі і місті в цілому) супроводжуються функціональними трансформаціями в них. Вони спрямовані на знаходження актуального сучасного функціонального рішення для існуючих пам'яток, цінних і малоцінних будівель, для підвищення їх утилітарної цінності, та для нових будівель з урахуванням сучасних вимог до функціонального наповнення, підвищення якості і активізації певного кварталу, відкритого простору, всього історичного центру і оживлення малого міста в цілому. Для їх здійснення (збереження і підсилення первісної (історичної) функції, активізації існуючої, надання нової) підтягуються відповідні методи, класифіковані як функціональні.

Соціально-економічний рівень розглядається як об'єднуючий і результуючий для всіх РРТ на різних рівнях для трансформації існуючого міського середовища в мультикомфортне. Їх здійснення є сумарним результатом застосування всіх методів, визначених для попередніх трьох рівнів.

Висновки. Загалом, комплексний процес РРТ історичного центру малого міста має бути націлений на його кумулятивний розвиток через поєднання найкращого історичного і сучасного – збереження і відновлення цінності існуючої культурної спадщини шляхом її активної інтеграції в сучасне соціальне, культурне та економічне міське життя; необхідні нові контекстуальні підсилення, коригування чи зміни в історичному середовищі для підвищення його цілісності і якості та умов життя в ньому; створення бази для атрактивності міста, залучення інвесторів і підвищення добробуту мешканців.

Коли йдеться про РРТ історичного центру в цілому і, її результат, поліпшення якості проживання та перебування людини у ньому, то тут, як правило, не можливо вирішити питання за допомогою якогось одного реставраційного чи реконструктивного методу. По-перше, історичний центр малого міста, як правило, не є одночасно

створеним архітектурним ансамблем. Він формувався протягом багатьох століть, і кожний період вносив нові розпланувальні, об'ємно-просторові та функціональні зміни та доповнення, не завжди вдалі. Отже, наразі він має різні за цінністю розпланування та забудови ділянки, для збереження та підвищення якості яких можливо застосовувати різні методи, реставраційні або реконструктивні. По-друге, забудова історичного центру завжди має різний ступінь деструкції, і для її усунення чи зменшення також потрібні різні методи, реставраційні або реконструктивні. Тому, коли мова йде про історичний центр в цілому, стає доцільним питання комплексного процесу РРТ на різних системних рівнях для привнесення необхідних якісних змін, і саме з використанням комплексу різних взаємопов'язаних реставраційних і реконструктивних методів, від самих щадних до самих активних, в залежності від існуючого контексту. Ці зміни мають вирішити одразу як містобудівні, так і об'ємні, і функціональні питання. Отже вони мають бути системними, і вирішувати на різних рівнях питання підвищення якості – від загального цілого до окремих елементів, де зміна (підвищення) якості якоїсь, незначної на перший погляд, деталі в кінцевому результаті приведе до зміни (підвищення) якості всієї системи (історичного центру і малого міста в цілому), за властивістю транзитивності.

Список джерел

1. Водзинський Є. Принципи та методи охорони видового розкриття пам'яток архітектури в краєвиді історичних міст (1970-ті – 1990-ті рр.): автореф. дис. ... к. арх. Київ, 2011. 20 с.
2. Дьомін М. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної діяльності в Україні. Мистецькі обрії. Київ, 2005. Вип. 7. С. 263-268.
3. Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства. Москва: Стройиздат, 1984. 256 с.
4. Drdacky M. Risks Generated by Tourism in an Environment with Cultural Heritage Assets. Tourism and Preservation: Some Challenges. International Prezerwational News. France, 2010. №52. P. 12-17.
5. Бевз М.В. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. дис. ... д. арх. Харків, 2004. 32 с.
6. Лещенко Н.А., Гулей Д.В. Регенерація житлового кварталу Подільського району в контексті історичної забудови міста Києва. Містобудування та територіальне планування: наук. – техн. збірник. Київ, 2019. Вип. 69. С. 225 –234.
7. Душкина Н. Понятие подлинности в современной теории и практике реставрации. Материальная база сферы культуры. Москва, 1996. Вып. 3. С. 3-8.
8. Прибега Л. Охорона та реставрація архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект. Київ: Мистецтво, 2009. 304 с.

9. Попова Н.А. Реконструкция и реставрация историко-архитектурного наследия: учебное пособие. Саратов: Аквариус, 2003. 65 с.
10. Tomaszewski A. Environmental preventive conservation. ICOMOS. XIII Assemmbles General. Madrid, 2002. P. 264 – 266.
11. Орленко М.І. Проблеми та методи реставрації пам'яток архітектури України (XI – поч. XX ст.): автореф. дис. ... д. арх. Київ, 2018. 44 с.
12. Пруцын О. И. Реставрация и реконструкция архитектурного наследия: теоретические и методические основы реставрации исторического и архитектурного наследия. Москва: Академия реставрации, 1996. 91 с.
13. Рибчинський О.В. Формування і ревіталізація середмість історичних міст України: автореф. дис. ... д. арх. Львів, 2017. 34 с.
14. Skalski K. Rewitalizacja we Francji – rewitalizacja a polityka miejska, polskie zastosowania doświadczeń francuskich, Instytut Rozwoju Miast. Kraków, 2009. T.2. 311 s.
15. Вечерський В. До історії формування методики пам'яткоохоронних досліджень старовинних міст в Україні: праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Київ, 2006. Вип. 2. С. 214-242.
16. Осиченко Г.О. Методичні основи реконструкції композиційних структур історичних міст (на прикладі Центральної України): автореф. дис. ... к. арх. Київ, 2006. 20 с.
17. Плешкановська А.М. Методологія комплексної реконструкції міста: автореф. дис. ... д. т. н. Київ, 2013. 40 с.
18. Ранинский Ю. Памятники архитектуры и градостроительства. Москва: Высшая школа, 1988. 64 с.
19. Кодін В.О. Основи реконструкції історичних міст. Навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2009. 172 с.
20. Leshchenko N., Tovbych V. Modern approaches to the revitalization of historical ex-industrial architecture. Wiadomosci Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation. Warszawa, 2019. № 60. P. 51 – 58.
21. Лещенко Н.А. Реконструктивні трансформації забудови історичного центру малого міста (на прикладі площі пам'яті в місті Бар Вінницької області). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура: збірник наукових праць. Львів, 2018. № 893. С. 59 – 66.
22. ДБН Б.2.2-12:2019: Планування та забудова територій. Київ, 2019. 177с.
23. Лещенко Н.А. Методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст: дис. ... д. арх. Київ, 2020. 447 с.

доктор архитектуры, доцент **Лещенко Н.А.**,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры

КОМПЛЕКСНЫЙ ПРОЦЕСС РЕСТАВРАЦИОННО-РЕКОНСТРУКТИВНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Дано определение понятию «реставрационно-реконструктивная трансформация» (РРТ), как комплексному процессу взаимосвязанных реставрационных и реконструктивных изменений в отдельных зданиях, открытых городских пространствах и городской архитектурной среде в целом для повышения ценности и целостности и перехода их на новый качественный уровень. Понятие введено как объединяющее все реставрационные и реконструктивные качественные изменения – трансформации.

В зависимости от активности вмешательства было выделено 4 степени РРТ: сохранение, усиление, коррекция и изменение. Сохранение и усиление – отнесены к реставрационным, коррекция и изменение – к реконструктивным трансформациям. Для каждой степени РРТ выделены соответствующие методы. Реставрационные соответствуют I и II степеням РРТ – сохранению и усилению. Реконструктивные – III и IV степеням РРТ – коррекции и изменению. Предложена их классификация по: 1) активности вмешательства на: сберегающие, восстанавливающие, обновляющие и преобразующие. Сохраняющие и восстанавливающие – реставрационные, обновляющие и преобразующие – реконструктивные; 2) проведению качественных изменений на разных системных уровнях на: градостроительные, объемные и функциональные.

На основании проведенного обобщения существующих проблем, которые нарушают устойчивое развитие малых исторических городов и должны быть решены при РРТ в них, а именно: градостроительных, архитектурно-образных, утилитарно-функциональных, инфраструктурных, экологических и социально-экономических, было определено 5 составляющих комплексного процесса РРТ их исторических центров – экологическую, историко-культурную, инфраструктурную, социальную и экономическую. Для каждой составляющей обозначены задачи, что следует решать на выделенных 4-х системных уровнях: градостроительном, объемном, функциональном, социально-экономическом.

Ключевые слова: реставрационно-реконструктивная трансформация (РРТ); исторический центр.

Doctor of Architecture, Associate Professor **Nellia Leshchenko**,
Department of Information Technologies in Architecture,
Kiev National University of Construction and Architecture

COMPLEX PROCESS OF THE RESTORATION- RECONSTRUCTIVE TRANSFORMATIONS.

The definition of «restoration-reconstructive transformation» (RRT) is given as a complex process of interconnected restoration and reconstruction changes in buildings, open urban spaces and urban architectural environment as a whole to increase value and integrity and move them to a new qualitative level. Introduced as uniting all restoration and reconstructive qualitative changes – transformations.

Depending on the activity of the intervention, four degrees of RRT were identified: preservation, amplification, correction and change. Preservation and amplification – referred to the restoration, correction and change – to the reconstructive transformations. For each degree of PPT, the corresponding methods are highlighted. The restoration ones correspond to the I and II degrees of the RRT – preservation and amplification. Reconstructive – III and IV degrees of RRT – to correction and change. Their classification is proposed: 1) according to the activity of intervention on: preserving, restoring, renewing and transforming. Preserving and restoring – restoration, renewing and transforming – reconstructive; 2) for the implementation of qualitative changes at different system levels: urban planning, volumetric and functional.

Based on the generalization of existing problems that violate the sustainable development of small historical towns and must be solved during the RRT in them, namely: urban planning, architectural, utilitarian-functional, infrastructural, ecological and socio-economic, 5 components of the complex process of RRT their historical centers were identified – ecological, historical-cultural, infrastructural, social and economic. For each component the tasks are outlined. They should be solved at the selected 4 system levels: urban planning, volumetric, functional, socio-economic.

Keywords: restoration-reconstructive transformation (RRT); historical center.

REFERENCES

1. Vodynskyi Ye. Pryntsypy ta metody okhorony vydovoho rozkryttia pamiatok arkhitektury v kraievdyi istorychnykh mist (1970-ti – 1990-ti rr.): avtoref. dys. ... k. arkh. Kyiv, 2011. 20 s. {in Ukrainian}
2. Domin M. Aktualni problemy pamiatkookhoronnoi diialnosti v Ukraini. Mystetski obrii. Kyiv, 2005. Vyp. 7. S. 263-268. {in Ukrainian}

3. Hutnov A.Э. Эволюция градостроительства. Москва: Стройиздат, 1984. 256 s. {in Russian}
4. Drdacky M. Risks Generated by Tourism in an Environment with Cultural Heritage Assets. Tourism and Preservation: Some Challenges. International Prezerwational News. France, 2010. №52. P. 12-17. {in English}
5. Bevz M.V. Metodolohichni osnovy zberezhennia ta reheneratsii zapovidnykh arkhitekturnykh kompleksiv istorychnykh mist: avtoref. dys. ... d. arkh. Kharkiv, 2004. 32 s. {in Ukrainian}
6. Leshchenko N.A., Hulei D.V. Reheneratsiia zhytlovoho kvartalu Podilskoho raionu v konteksti istorychnoi zabudovy mista Kyieva. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia: nauk. – tekhn. zbirnyk. Kyiv, 2019. Vyp. 69. S. 225 –234. {in Ukrainian}
7. Dushkyna N. Poniatye podlynnosti v sovremennoi teoryi y praktike restavratsyy. Materyalnaia baza sfery kultury. Moskva, 1996. Выр. 3. S. 3-8. {in Russian}
8. Prybieha L. Okhorona ta restavratsiia arkhitekturno-mistobudivnoi spadshchyny Ukrainy: metodolohichniy aspekt. Kyiv: Mystetstvo, 2009. 304 s. {in Ukrainian}
9. Popova N.A. Rekonstruktsiya y restavratsiya ystoryko-arkhytekturnoho nasledyia: uchebnoe posobyе. Saratov: Akvaryus, 2003. 65 s. {in Russian}
10. Tomaszewski A. Environmental preventive conservation. ICOMOS. XIII Assemmbles General. Madrid, 2002. P. 264 – 266. {in English}
11. Orlenko M.I. Problemy ta metody restavratsii pamiatok arkhitektury Ukrainy (KhI – poch. KhKh st.): avtoref. dys. ... d. arkh. Kyiv, 2018. 44 s. {in Ukrainian}
12. Prutsyn O.Y. Restavratsiya y rekonstruktsiya arkhytekturnoho nasledyia: teoretycheskye y metodycheskye osnovy restavratsyy ystorycheskoho y arkhytekturnoho nasledyia. Moskva: Akademyia restavratsyy, 1996. 91 s. {in Russian}
13. Rybchynskyi O.V. Formuvannia i revitalizatsiia seredmist istorychnykh mist Ukrainy: avtoref. dys. ... d. arkh. Lviv, 2017. 34 s. {in Ukrainian}
14. Skalski K. Rewitalizacja we Francji – rewitalizacja a polityka miejska, polskie zastosowania doświadczeń francuskich, Instytut Rozwoju Miast. Kraków, 2009. T.2. 311 s. {in Polish}
15. Vecherskyi V. Do istorii formuvannia metodyky pamiatkookhoronnykh doslidzhen starovynnykh mist v Ukraini: pratsi naukovo-doslidnoho instytutu pamiatkookhoronnykh doslidzhen. Kyiv, 2006. Vyp. 2. S. 214-242. {in Ukrainian}

16. Osychenko H. O. *Metodychni osnovy rekonstruktsii kompozytsiinykh struktur istorychnykh mist (na prykladi Tsentralnoi Ukrainy): avtoref. dys. ... k. arkh.* Kyiv, 2006. 20 s. {in Ukrainian}
17. Pleshkanovska A. M. *Metodolohiia kompleksnoi rekonstruktsii mista: avtoref. dys. ... d. t. n.* Kyiv, 2013. 40 s. {in Ukrainian}
18. Ranynskyi Yu. *Pamiatnyky arkhytektury y hradostroytelstva.* Moskva: Vysshaia shkola, 1988. 64 s. {in Russian}
19. Kodin V.O. *Osnovy rekonstruktsii istorychnykh mist. Navchalnyi posibnyk.* Kharkiv: KhNAMH, 2009. 172 s. {in Ukrainian}
20. Leshchenko N., Tovbych V. Modern approaches to the revitalization of historical ex-industrial architecture. *Wiadomosci Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation.* Warszawa, 2019. № 60. R. 51 –58. {in English}
21. Leshchenko N.A. *Rekonstruktyvni transformatsii zabudovy istorychnoho tsentru maloho mista (na prykladi ploshchi pamiaty v misti Bar Vinnytskoi oblasti).* Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Arkhitektura: zbirnyk naukovykh prats. Lviv, 2018. № 893. S. 59 – 66. {in Ukrainian}
22. DBN B.2.2-12:2019: *Planuvannia ta zabudova terytorii.* Kyiv, 2019. 177c. {in Ukrainian}
23. Leshchenko N.A. *Metodolohichni osnovy restavratsiino-rekonstruktyvnykh transformatsii istorychnykh tsentriv malykh mist: dys. ... d. arkh.* Kyiv, 2020. 447 s. {in Ukrainian}